

Odnos privatnih i javnih arhiva: teorija i praksa

MIRJANA BOGOSAVLJEVIĆ, MScE

Senior Archivist, Archives of Serbia, Karnegijeva 2, Belgrade, Serbia

e-mail: bogosavljevicmirjana@yahoo.com

The Relationship Between Private and Public Archive: Theory and Practice

ABSTRACT

Clearly and precisely defined laws represent the basis for a good attitude towards the archival materials, legal regulations determine the procedures and to a large extent make it possible to achieve a high level of protection and security of documents both in public archives and in private ones. The key problem is the issue of the normative arrangement of archival documents in private ownership. How is the document stored with the owner, how does the archive come to a contact, and if there is any legal regulation regarding the acquiring of documents from a private archive? The fact is that documents are archive treasures whether they are in the public archives or in private ownership. It is therefore important to establish a normative framework that encompasses a series of laws that are dealing with the profession, but above all taking care of the protection of documents and their preservation. The basis of work is the question of the relationship between state and private archives and their linkage as well as the usefulness of existing laws in the direction of taking over and keeping private property in possession of state archives.

Key words: state archives, private archives, documents, laws

Le relazioni tra archivio privato e pubblico: teoria e pratica

SINTESI

Leggi definite in modo chiaro e preciso rappresentano la base per una buona attitudine verso i materiali archivistici, le normative legali determinano le procedure e in larga misura consentono di raggiungere un alto livello di protezione e sicurezza dei documenti sia negli archivi pubblici che in quelli privati. Il problema chiave è la questione della disposizione normativa dei documenti d'archivio nell'ambito della proprietà privata. Come viene memorizzato il documento con il proprietario, in che modo l'archivio arriva ad un contatto, ed esiste una regolamentazione legale riguardante l'acquisizione di documenti da un archivio privato? Il fatto è che i documenti sono tesori di archivio, siano essi negli archivi pubblici o in quelli di proprietà privata. È quindi importante stabilire un quadro normativo che comprenda una serie di leggi che si occupano della professione, ma soprattutto che si prendano cura della protezione dei documenti e della loro conservazione. La base del lavoro è la questione del rapporto tra archivi statali e privati ed il loro collegamento, nonché l'utilità delle leggi esistenti nella direzione di rilevare e mantenere la proprietà privata nel possesso degli archivi statali.

Parole chiave: archivi statali, archivi privati, documenti, leggi

Odnosi med javnimi i zasebnimi arhivi: teorija in praksa

IZVLEČEK

Jasno i precizno definisani zakoni predstavljaju osnovu za dobar odnos prema gradji, zakonske regulative odredjuju postupke i u velikoj meri čine da se postigne visoki nivo zaštite i sigurnosti dokumenata kako u javnim arhivima tako i u privatnim. Ključni problem je pitanje normativnog uređenja arhivskih dokumenata u privatnom vlasništvu. Kako se čuva dokument kod vlasnika, kako dolazi do arhiva i da li uopšte postoji zakonska regulativa u vezi predaje dokumenata iz privatnog vlasništva arhivu? Činjenica je da su dokumenta arhivska blaga bez obzira da li su u arhivu ili u privatnom vlasništvu. Zato je važno utvrditi normativni okvir koji obuhvata niz zakona, podzakona i propisa koji se odnose na struku, ali pre svega na zaštitu dokumenata i njihovo očuvanje. Okosnicu rada čini pitanje odnosa između državnih i privatnih arhiva i njihovog povezivanja kao i upotrebljivosti postojećih zakona u pravcu preuzimanja i čuvanja gradje iz privatnog vlasništva u posed državnih arhiva.

Ključne reči: državna arhiva, privatna arhiva, dokumenta, zakoni

Uvod

Članak se bavi pitanjem privatne arhive, njegovim odnosom prema javnim arhivama i primenljivosti njihovog odnosa autentičnosti, dokaza i vrednosti na privatne arhive.

Da li dokumenta u privatnom vlasništvu imaju arhivski status i da li se uopšte zakoni i status javnih arhiva mogu primeniti i na privatne arhive.

Ključno pitanje je koliko dokumenata u privatnim arhivama zadržava svoju vrednost ako ostane unutar privatnog vlasništva s obzirom na činjenicu da pristup i mogućnost korišćenja tih dokumenata je svakako moguća samo ako iz privatne predju u državnu arhivu. U teoriji važno je da dokumenta iz privatnih arhiva dobiju isti status kao u javnim arhivama, da podležu zaštiti i da budu dokumenta od nacionalnog interesa ali da li je zaista tako i u praksi. Rešenje bi morali da potražimo u činjenici da je neophodno pronaći način kako bi se pre svega evidentirala sva gradja izvan javnih arhiva a onda i zaštitila i prenela iz privatnog vlasništva u javnearhive.

U stručnoj literaturi a i u praksi postoji potpuno zanemarivanje procene privatnih rukopisnih dokumenata. Izgleda da je suviše jaka i izražena granica i podela između javnih i privatnih arhiva. U praksi svakako postoji duboko razdvajanje između privatnih i javnih arhiva što je očigledno vidljivo kroz brigu sa kojom se definišu arhivi i činjenice da su sami arhivisti često govorili kako se nigde ne spominje pitanje brige za gradju izvan javnih institucija.

Suštinsko pitanje je promena "starateljstva" i vlasništva dokumenata iz privatnih arhiva u javne a to je moguće sprovesti samo uz dobre zakone koji bi omogućili prenošenje dokumenata iz privatnog vlasništva javnim institucijama tj. arhivama.

Razlika između javnih i privatnih arhiva

Privatni arhivi generalno se definišu kao evidencije koje su stvorile fizička lica, privredna društva, društvene i druge neprofitne organizacije. Ovi arhivi uključuju i fondove osoba, porodica, privatne rukopise, istorijske rukopise ili kolekcije. Privatni arhiv je dakle opšta oznaka za arhive pojedinaca, porodica, udruženja, organizacija koja je nastala ili nastaje delovanjem ili radom pravnih i fizičkih lica a pod uslovom da nije nastala obavljanjem javne službe i da nije u javnom vlasništvu.

U Srbiji javne arhive čine pored Državnog Arhiva Srbije i Arhiv Jugoslavije kao i pokrajinski arhivi, medjuopštinski i arhivi jedinica lokalne samouprave. Tako javne arhive u Srbiji čine fondovi, gradja institucija, državnih organa kao i arhivska gradja od značaja za istoriju Srbije i sprkog naroda, gradja nastala radom centralnih državnih organa i organizacija jugoslovenske države, arhivska gradja i dokumentacioni materijal nastao u radu pokrajinskih organa i organizacija, arhivska gradja za teritoriju više jedinica lokalne samouprave kao i arhivska gradja za teritoriju jedinica lokalne samouprave.¹

Dok javne arhive rastu iz nekih redovnih aktivnosti, dokumenta privatnih arhiva obično predstavljaju proizvod ili redovne delatnosti ili spontanog izraza misli i osećanja. U pitanju su papiri, dnevници, pisma, fotografije i drugi dokumenti stvoreni i akumulirani spontano tokom postojanja pravnog ili fizičkog lica. Problem takvih dokumenata je da često ne postoji povezanosti između njih i da retko poseduju organski odnos prema drugim rukopisima unutar fonda. Pojedinci, porodice ili neformalne grupe nezvanično ili slučajno stvaraju privatne arhive.

Razlika između javnih i privatnih arhiva po Schellenbergu zavisi od prirode njihovog stvaranja ili provenijencije i dodeljivanja vrednosti samim dokumentima. Istorijska dokumenta u javnim arhivama su povezana u fondove i poseduju dokazni karakter dok privatne arhive sadrže dokumenta pre svega istraživačke ili informativne vrednosti. Javne arhive dokumenta čuvaju u smislu dokaza, funkcije strukture i odgovornosti dok privatne arhive drže dokumenta u smislu pamćenja, nasleđa, istraživačke i kulturne vrednosti.

Schellenberg je definisao tri osnovne karakteristike privatne arhive²:

1. T. R. Schellenberg, *Modern Archives – Principles and Techniques*.
2. Predlog Zakona o arhivskoj gradji i arhivskom poslovanju, R. Srbija.

1. Stvaranje. Privatni rukopisi se ne kreiraju tokom svrshodne, organizovane aktivnosti, već u „spontanom, slučajnom ličnom izrazu“ ideje ili osećaja. Oni nemaju organski karakter u tome što odnos pojedinačnih dokumenata sa drugim dokumentima nije bitan za razumevanje njihovog značaja ili sadržaja.
2. Čuvanje ili vlasništvo. Privatne arhive se prikupljaju ili kupuju putem kupovine ili poklona umesto da se prikupljaju ili primaju putem transfera i depozita u toku redovne poslovne delatnosti.
3. Motiv za preuzimanje od strane arhivske institucije. Dok javne arhive treba ceniti i sačuvati zbog njihove evidencione i informacionu vrijednost, privatni rukopisi nemaju evidencionu vrednost i čuvaju se samo zbog njihove informativne vrednosti ili njihovog potencijala za korišćenje u istraživanju.

Od ova tri elementa koje je Schellenberg naveo za arhiviste je ključni drugi koji se odnosi na vlasništvo. Organizacije, pojedinci, porodice ili neformalne grupe deluju nezvanično, slučajno ili spontano i na taj način stvarju privatne arhive. Privatni fondovi se prikupljaju dok se u državnim arhivima gradja čuva i prenosi.

Prelomna tačka u razumevanju odnosa privatnih i javnih arhiva je svojina nad dokumentima i gradjom. Tranzicija je tu odigrala ključnu ulogu i nametnula javnim arhivima da ozbiljno razmotre pitanje zaštite arhivske gradje privatnih ustanova kao i privatizovanih preduzeća. U tom pravcu ključni odnos je onaj koji nastaje između stvaralaca, imalaca gradje i arhiva.

Prvo važno je uspostaviti vezu između stvaralaca arhivske gradje, onih koji je poseduju i arhiva kao krajnje ustanove gde bi gradja morala da se čuva. Svakako jedan od uslova je poštovanje propisa iz arhivske delatnosti, praćenje promena u odnosu stvaralac-imalac-arhiva, postojanje posebne brige novih vlasnika na zaštiti dokumenata i gradje ustanova i preduzeća kao i pitanje smeštajnih uslova. Činjenica je da je najbolje sačuvana građa ona u privatnim ustanovama koje su poštovala uputstva arhiva.

Drugo pitanje je zaštita gradje nevladinih organizacija čiji broj u Srbiji nije mali i zanemarljiv. U nevladinom sektoru nastaje veliki broj dokumenata koja su važna za našu prošlost pa se postavlja pitanje kako preciznije utvrditi zakonski okvir da se ova vrsta gradje tretira kao kulturno dobro. Činjenica je da dokumenta koja nastaju radom nevladinih organizacija nisu zakonski regulisana i na pravi način zaštićena. Tako arhivi kao javne institucije gotovo uopšte nemaju uvid u gradju nevladinih organizacija i nevladinog sektora. Zakon o arhivskoj gradji i arhivskoj službi kao i Zakon o kulturnim dobrima iz 1994 godine ne spominje eksplicitno nevladine organizacije, tako da je ceo taj sektor ostao van zakonskih okvira i regulative. Gradja ove vrste svakako zaslužuje da bude javno predstavljena, dostupna kao i adekvatno sačuvana jer ona predstavlja deo naše istorije i kulture.

Treću grupu čine dokumenta u posedu privatnih lica. Jedan od načina da se dokumenta koja su u posedu privatnih lica sačuvaju kroz donaciju državnom arhivu i tako postanu javno dobro. Arhiv Srbije je objavio javni poziv privatnim vlasnicima dokumenata da postanu darodavci. Time je Arhiv Srbije praktično poslao molbu privatnim licima da poklone javnom arhivu sva dokumenta koja poseduju, a koja su po bilo kom osnovu važna za istoriju Srbije i srpskog naroda. Iz godine u godinu broj darodavaca se povećava a posebno je važno da darodavci ne dolaze samo iz Srbije već iz celog sveta.

Zakonska regulativa

Odnos privatnih i javnih arhiva u našem zakonodavstvu samo je načelno regulisan, a u daljem tekstu objasnimo pojedine tačke Predloga zakona o arhivskoj gradji i arhivskoj službi koji ima karakter specijalnog propisa pa tako kompletno reguliše oblast zaštite arhivske gradje u zemlji.

Šta donosi Predlog zakona o arhivskoj gradji i arhivskoj delatnosti, da li zaista pruža osnov za zakonsku regulativu odnosa javnih i privatnih arhiva?

Prema najnovijem Predlogu zakona o arhivskoj gradji i arhivskoj delatnosti ne pravi se razlika između javne i privatno generisane arhivske gradje već se pod arhivskom gradjom smatra svaki izvorni a u nedostatku izvornog svaki reprodukovani oblik dokumenta ili zapisa koji su nastali bilo radom i delovanjem državnih organa i službi itd ili privatnih društava, verskih zajednica i drugih pravnih i fizičkih lica koji su od trajnog značaja za kulturu, umetnost, prosvetu i druge društvene oblasti bez obzira na to kada

i gde su nastali, i da li se nalaze u ustanovama zaštite kulturnih dobara ili van njih, i bez obzira na oblik i nosač zapisa na kome su sačuvani.

Za private arhive od posebne važnosti je da se precizno utvrde i odvoje zapisi koji predstavljaju dokument od onih koji to nisu. To je i učinjeno u Predlogu zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti. Dokument je definisan kao zapis bilo koje vrste, oblika i tehnike izrade, koji sadržajem, kontekstom i strukturom pruža dokaz o aktivnosti koju pravno ili fizičko lice preduzima, obavlja ili zaključuje tokom svoje delatnosti ili lične aktivnosti.

Da bi jedan zapis imao karakter dokumenta on mora da zadovolji četiri uslova: autentičnost, verodostojnost, celovitost i upotrebljivost.

Autentičan je dokument za koji se može dokazati da jeste ono što se u njemu tvrdi da jeste, da ga je stvorilo ili poslalo fizičko ili pravno lice za koje se tvrdi da ga je stvorilo ili poslalo, i da je stvoren ili poslat u ono vreme u koje se tvrdi da je to učinjeno

Verodostojan je onaj dokument čijem se sadržaju može verovati da potpuno i tačno predstavlja poslovne aktivnosti ili činjenice koje potvrđuju i na koje se može osloniti tokom narednih poslovnih aktivnosti

Celovit je onaj dokument koji je potpun i neizmenjen, i na kraju

Upotrebljiv je onaj dokument koji je moguće locirati, pretražiti, predstaviti i interpretirati

Zaštita arhivske gradje je potpuno opisana u delu zakona o arhivskoj građi gde jasno stoji da je arhivska građa zaštićena zakonom bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posedu, odnosno kod koga se nalazi.

Pitanje predaje arhivske gradje nadležnom javnom arhivu u Predlogu zakona rešeno je članovm 21 gde se naglašava da se popisana i sređena arhivska gradja predaje nadležnom javnom arhivu po isteku 30 godina od dana njenog nastanka. Sledećim članom su utvrđene obaveze stvaralaca i imalaca arhivske gradje prilikom predaje gradje nadležnom javnom arhivu dok tri člana zakona 23,24 i 25 se odnose na predaju arhivske građe nastale u radu stvaralaca i imalaca koji je prestao sa radom, ako neispunjava obaveze predaje arhivske građe, kao i pitanje mera zaštite arhivske građe u slučaju vanredne situacije.

U Zakonu o arhivskoj građi i arhivskoj službi zakonom su utvrđene obaveze stvaraoca i imaooca privatne arhivske gradje. U nekoliko tačaka pokrivena su najvažnja pitanja: evidencije privatne arhivske gradje; dužnosti imaooca privatne arhivske gradje; dostupnost privatne arhivske gradje predate arhivu; pravo preče kupovine i odobrenje za inošenje iz zemlje.

Ipak ono što je jasno definisano i što potpuno opisuje odnos imaooca privatne arhivske gradje sa imaoocima javne arhivske gradje je čl. 26 koji kaže: Na stvaraocima i imaoocima privatne arhivske građe i dokumentarnog materijala primenjuju se odredbe ovog zakona koje se odnose na stvaraocima i imaoocima javne arhivske građe, osim ako odredbama ovog ili drugog zakona nije drugačije određeno.

Proces donošenja zakona je jako dugačak a činjenica je da još uvek nije usvojen zakon koji bi bio primenljiv i na javne i na privatne arhive. Sami arhivisti imaju puno dilema i nedoumica oko razgraničenja javnih i privatnih arhiva, njihove povezanosti, kao i uspostavljanja reda na polju evidencije o postojanju gradje i njenoj zaštiti. U Predlogu zakona utvrđene su obaveze stvaraoca i imaooca privatne arhivske gradje ali sa druge strane jasno je naglašeno da se za imaooca privatne arhivske gradje primenjuju iste odredbe zakona koje se odnose i na stvaraocima i imaoocima javne arhivske gradje. Na taj način se zapravo stavlja znak jednakosti između javnih i privatnih.

Pred arhiviste se postavlja važno pitanje koje su ingerencije javnih arhiva po pitanju gradje koja je u privatnom vlasništvu i kako rešiti to pitanje naročito ako nije zakonom propisano. Zato je jako važno doneti tačno definisane zakone koji će biti od pomoći arhivistima da na pravi način preuzmu i zaštite privatnu arhivsku gradju.

Za arhivsku gradju u privatnom vlasništvu najvažnije je da bude utvrđen status privatnih arhiva. Sledeći korak je da gradja privatnih arhiva bude evidentirana, adekvatno zaštićena u okviru zakonodavno pravnog sistema a istovremeno važno je da bude utvrđen i zakonski propisan postupak prava preče kupovine u slučaju njenog otuđenja. Svi privatni arhivi moraju da imaju podršku od strane javnih arhiva.

U praksi najdalje se otislo u saradnji između privatnih arhiva privrednih organizacija i javnih arhiva. Zakonom su tačno utvrđene obaveze stvaraoca i imaoa privatne arhivske gradje, evidentiranje, rokovi čuvanja, način i nadležnost u procesu izlučivanja i sl. Odnos privatnih arhiva društava, poput nevladinih organizacija i javnih arhiva je samo delimično uređen i praktično sveden na čuvanje evidencija. Najmanje je urađeno u domenu aktivne saradnje javnih arhiva i fizičkih lica ili porodica, tako da metod koji se najčešće sreće u praksi je preuzimanje ličnih fondova, kolekcija dokumenata i druge grade kroz proces donacije.

SUMMARY

The question of the relations between private and public archives in Serbia is not resolved neither in the legal regulation, nor in practice. The paper confirmed the initial thesis that the basic problem between public and private archives lies in the still unresolved issue of the normative framework and laws related to the connection between the private and public archives. The fact is that regardless of ownership, archival documents (private or public) are archival materials and documents of national importance that must be preserved and transferred to public archives. Public archives are those that determine, record, determine the significance and value of documents of private archives, acquire and store archival material. The precision and accuracy of this procedure depends largely on a clear and precisely defined legal framework that provides enough opportunities to cover for all aspects of a private archive (from the archives of institutions and organizations, through the non-governmental sector and documents owned by private persons). Private archives are mainly treated as executors of orders issued by public archives. In the legal sense it is envisaged that everything related to the creators and holders of public archives can be applied to private archives. In this way, the specifics and special needs in the protection and preservation of the archive building of private archives are ignored. Determining the legal status and legal framework of private archives would greatly facilitate the comprehensive and accurate transfer of documents to public archives. This would ensure the best preservation of all those documents and works that are in the hands of private companies, societies and individuals who have not yet seen the light of the day and have been given the opportunity to be treated in the same way as all other archival materials of the public archives.

Typology: 1.04 Professional article

Submission date: 30.07.2018

Acceptance date: 08.08.2018